

ԱՐՅԱՆԻ ՄԱՐՏՈՒՆԻ ԵՐԶԱՆԻ ՄԱՆՐԱՏԵՂԱՆՈՒՆԵՐԻ
ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ՝ *

Լ.Ս. Մինասյան

Մանրատեղանուններն իբրև լեզվի բառապաշարի սիմվոլներ ստեղծվում են լեզվական գործընթացով: Այստեղ ևս գործում են բառակազմական, շարահյուսական սինտաքսի օրենքները, որոնք հստակ են տվյալ տեղանունն ստեղծած ժողովրդի լեզվին: Սակայն տեղանունների յուրահաստիք բնույթը պայմանավորում է այդ օրենքների գործառնության որոշ սահմանափակումներ: Տեղանուններում կարող են հանդես գալ ոչ բոլոր արմատներն ու ածանցները, շարահյուսական ոչ բոլոր եղանակները:

Ըստ իմաստային դասակարգման առանձնանում են մանրատեղանունների հետևյալ խմբերը՝ չափուններ, սրբավայր -մանրատեղանուններ, դաշտանուններ, լեռնանուններ:

Մանրատեղանունների իմաստային յուրաքանչյուր խումբ առանձնանում է իր բառակազմական կաղապարներով, տվյալ իմաստային դաշտին պատկանող սիմվոլներով:

Մարտունու շրջանի ջրանուններում հանդիպում են շարահյուսական հետևյալ եղանակներ՝ որոշիչ-որոշյալ, հատկացուցիչ-հատկացյալ: Այս ջրանուններում որոշյալի կամ հատկացյալի պաշտոնում հանդես են գալիս *կ'էտ, գ'օլ, այխպուր, ճուր, բուլաղ* բառերը:

Որոշիչ-որոշյալ կառուցվածքի բաղադրյալ ջրանուններում որոշչի պաշտոնում հանդես են գալիս:

- ա) ածականներ (ինչպես՝ Մ'օտլ ճուր, Շէշմա այխպուր, Պիծի ճուր, Ջըղավուր այխպուր),
- բ) աղբյուր հոլովով գոյական որոշիչներ՝ Յլմուշ այխպուր, Ծօր այխպուր, Դազ այխպուր, Տաճապուր, Թըղբա այխպուր, Մ'օշ այխպուր, Ծըլլօր այխպուր, Ջարգ՝ ըխպիօտ [1]:
- գ) անձական հոլովով գոյական որոշիչներ՝ Ծօրին այխպուր, խույին ճուր, խաչին ճուր, Շնին ճուր:

- դ) քվականներ՝ Էլըու ըլնանէ, ղին այխպուրն այլն:

- դ) հազվագեղև անա հարակատար դերբայը ժժժում ճուր, Վը'տած այխպուր և այլն:

Հատկացուցիչ-հատկացյալ կառուցվածքի բաղադրյալ ջրանուններում հատկացուցիչ պաշտոնում հանդես են գալիս:

- ա) աճանուններ, տոհմանուններ Բախշուն ճուր, Յըթաքանց ճուր, Ակուփանց քահիրիզ, Մաքունց գ'օլ, Թիմիրին ճուր, Աշխէնին այխպուր, Ընուշն այխպուր, Հոռոմն այխպուր, Մըկիչանց այխպուր:

- դ) անձանիշ հասարակ անուններ՝ Պօպն այխպուր, Թօրքն այխպուր, Ռոսն այխպուր, Լըլիուն այխպուր, խառնատն այխպուր:

- ն) այլ մանրատեղանուններ՝ Թըղուն տակլ ճուր, Ծըլլն ճուր, խույրվանդին այխպուր, Դըքարա բաղն այխպուր, Ծըծրաքն ծով, Բուլըսարն այխպուր, Վը'նկլ խաչն այխպուր, Դուլուն բաղն այխպուր և այլն:

Ջրանուն կարող են դառնալ «ջուր» իմաստային դաշտին պատկանող բառերը:

Մարտունու շրջանի ջրանուն-մանրատեղանուններում այս իմաստային դաշտին պատկանող բառերից ավել են *ճուր, այխպուր, քահիրիզ, գ'օլ, հօփուր, բուլաղ, տու, կ'էտ, ծով* բառերը:

Իմաստային դասակարգմամբ առանձնանում են ջրանուն մանրատեղանունների հետևյալ խմբերը՝

- ա) ջրային օբյեկտը կառուցողի անվան կամ տոհմական հիման վրա ծագած ջրանուններ՝ Բախշուն ճուր, Ավարլն ճուր, Անլիտին այխպուր, Սաղըքթեգին այխպուր, Բաղուն գ'օլ, Մէլուն այխպուր, Աքունց քահիրիզ, Մաքունց գ'օլ, Կանունց այխպուր և այլն:

- բ) Ավանդույթյունների հիման վրա առաջացած ջրանուններ՝ Դավաչիչազ՝, Թըղուն այխպուր, Անահական այխպուր, Պըլկակըլ, Փըլուշ այխպուր, Ջըղալ այխպուր:

* Առաջադիշով նշված բոլոր աշխատանքները գեղագիտ. են «Էթիկոսապոլ գիտականների II գիտաժողովում»: Մանրատեղանուններ, ապրիլ, 2007թ.:

Անմահական այսպիսի Պատմում են, որ մի մարդ,որի ոտքերը գալվում էին, այս գյուղով Բնակ
անցնելիս ոտքերը լվանում է այս աղբյուրի ջրով,գալի անցնում է:

Թշուն այսպիսի - կապվում է Աղյկաբերդի լեռների հետ: Ըստ այս լեռների գնդապետի աղ
վայրերում մի աղյիկ էր ապրում, որը սիրում էր իր հայրենի երկրի աշունատնիկը կտրիճները մնա
հայց երբ խշամմին արշավում է այս վայրերը,մահ ու ավեր սփռում,գողմում է նաև այս աղյիկ փոս
պատահին: Աղյիկը սգում է ու երգում սուրբ պահել իր սիրածի անքիճ հիշատակը (հայտ
գեղեցկության համբավը ծավալվում է երկրներեկի,գայթակղում բազում իշխաններ
կտրիճներ,լուրդ հասնում է նաև ռախներին: Աղյիկը պաշտպանվելու համար բերդի գագաթն
դղակ է կառուցում,պարսպում այն: Բայց զգալով փոսնգը և գերադասելով մահը, քան ոտի
տարվածուն դառնալը,աղյիկը գատկում է վար անդունդ:Ասում են,թե գատկելուց հետո աղյիկ լուս
շրջագցեստը բացվում է, օդի ծանրությունից, և աղյիկը սավաճում է օդում,լիակ ժողովուրդը հավաք
ու անգոր ծիգ էր թափում փրկելու աղյիկան,բայց մարդկային արարածն անգոր էր մահի դնա:

Ասում են նաև, թե այնտեղ, ուր հավաքվել էր ժողովուրդը և աղաղակում էր թուրան, թուրան
(բանեցեր), ի հավերժացումն այդ եղերական տնաարանի՝բացվում է մի աղբյուր,որը հենց այդպիսի
կոչվում է Թշուն այսպիսի:

Պրկակըր - Ասում են, թե մի քանի ճանապարհորդներ այս աղբյուրից ջուր են խմում,բայց ն
զգում, նստում են հաց ուտելու և իրենց պարկում եղած պանիրը ուտում, պարկը գատարկ
են:Ջարմանքից ատում են.

Պրկակըր ա էս այսպիսի:

Եվ դրանից հետո էլ աղբյուրն անվանվում է Պրկակըր:

Քարիատ -Ավանդությունը պատմում է, որ Քերի և Քարահունչ գյուղերի միջև Պրկակը
աղբյուրի պատճառով այս գյուղերի բնակիչներն անընդհատ վիճում էին որոշելու համար, թե ո
գյուղին է պատկանում այդ աղբյուրը:Լուրդ հասնում է իշխանավորներին, որոնք էլ գալիս են
ստուգելու:արդյոք Քարահունչում ուրիշ աղբյուր չկա: Քարահունչում կար են մեկ աղբյուր և որպես
իրենց ասածը հաստատեն, թե ուրիշ աղբյուր չունեն, քարով փակում են աղբյուրի ակը՝ ջուրը կտրել
համար:Հետագայում՝նորից աղբյուրը բացվում է:Այդ պատճառով էլ անվանվում է Քարիատ:

Դամշավ թխած այսպիսի - ավանդությունը պատմում է,որ արաբների դն մարտերում իրենց
հայ գորդը այստեղ (Նորշեն) ջուր է պահանջում զորաստից: Ձորաստից (դամշավ) հարվածում է
ժայռին, որտեղից ջուր է բխում: Այս տարածքում այժմ էլ պահպանվում են դամշի և ձիու հետքերը:

Փրկյուշ այսպիսի - Ըստ ավանդության մի անգամ կինը նախարապան ամուսնու համար իսկ
նաև մածուն է դնում պալատակում, բայց ամսն չի դնում բրդոշի համար: Ամուսինը ամառա
փոխում է աղբյուրի ջրի հունը և աղբյուրի ակում՝ բրդոշ անում, ուտում, նորից նախկին տեսքի բերում:

Չղալ այսպիսի - Ժողովուրդը պատմում է, որ երբ այս աղբյուրը գամարում է, զարնանը ուրեմ
տաքին երաշտ է լինելու:

Գձարային օլջեկտի որև, հատկանիշի հետ առնչվող անվանումներ՝ Օխն այսպիսի, Ծօր այսպիսի,
Ղուրուսու, Մօսն, ճուր, Պուրտուդանուր, Վր՝տած այսպիսի, Փաղի նավ, Էրկու ըկնանե, Հօխտ ճուր,
Շէշմա այսպիսի, Կ՝արմուր ճուր, Մը՛ծ գ՛ղ, Կամչըբուլայն, Պրլանուր, Կարախսպուր, որավուր ամառու,
Յէր, ճուր, Բար, նօվ, այսպիսի, Դում այսպիսի:

դ) Թրչուններից և կենդանիներից ծագած ջրանուն-մանրատնդանուններ՝ Դալ այսպիսի,
Դօնգուլ թուլաղ, Մուդուկնու ծով, Լուրթուլաղ, Չախկալաղուլաղ, Կուլին ծավ, Կըրըվախաղուլ,
Չրնայսպուր:

Ե)Այլ մանրատնդանուններից առաջացած ջրանուններ՝ Մըվն ճուր,Խուշըվանդին այսպիսի,
Դըզարա բաղէն այսպիսի, Մըծարնն ծով, Քուրսարնն այսպիսի,Վըսկէ խաչին այսպիսի,Լուգըն
բաղէն այսպիսի, Բըրըլսամալա այսպիսի:

Գձարանուններից հատուկ է նաև տվյալ շրջանում գերիշխող հիմնական զբաղմունքից,
մասնագիտություններից, նրանց մակամուններին անմացված անուններ ստանալը խառնատն
այսպիսի, Դըվ՛շուն այսպիսի, Կըվլոն և այսպիսի, Պօպեն այսպիսի, Դէրին այսպիսի:

Տեղանունների մեջ որոշակի քանակ են կազմում սրբավայր-մանրատնդանունները
Սրբավայրերը՝ եկեղեցիներ,վանքեր,ուխտատեղիներ,մատուռներ, Մարտունու շրջանում շատ են:

Ըստ առաջացման աղբյուրի՝ սրբավայրերի անվանումները կարելի է բաժանել մի քանի խմբի
1.Կրեանկան տեղմիներինց առաջացած՝Ըստունուն, Սուրբ Աստվածածին, Յէվսն, Խաչն,
Կաղնէն խաչ, Հընթըղըն խաչ, Վըրթօսուն խաչ, Ըխաղիհազի խաչ, Թազա սուրի, Վանքեր, Ժամն և այլն:

2. Որևե տեղանունից առաջացած՝Ամարառավանք, Սօսա սուրի, Յէր, Ճիրին տինչիքի [2] :

3.Ավանդության հետ կապված կամ արտաքին որևե տարբերակիչ հատկանիշով
պայմանավորված, Օր՝ Պըրըվածառ, Ջարգ՛ա մարաք՛, Հօխտ կէմ, Ուշըղատըղ, Տընչըղ, Կալսն
խաչ, Կարսիք ամլետարան, Հօխտ կաղնէ, Մը՛ծ Նըխատան, Բառիաղ խաչ, Ըխաղը ծառ, Պիծի սուրբ,
Հօխտ պըրըվածառ :

4. Անձնատնտեսներից առաջացած Չարունց օջախ, Մաթևոսյան օջախ, Սահակ Բոխանց օջախ, Հրաժանց սօրի, Լուսավորչի, Բիդունց սօրի, Նըրսիսյանց սօրի, Վրդապետ Բոխանց օջախ, Փայտունց խաչ, Դեղունց յեխձ, Մայունց սօրի:

Մանրատնտեսների այս խումբն առանձնանում և յուրահատուկ դիրք է գրավում: Կրոնական տնտեսականության մանրատնտեսները կարելի է դասակարգել մի քանի սկզբունքների համաձայն՝ հաստային, կատարվածքային և այլն: Մասնատնտեսային դասակարգումը վեր է հանում լեզվի և նրա լեզվների սոցիալ-հոգեբանական ու մտածողական գործունեության ոլորտների միջև առկա կապերը:

Ինստիտուցիոն դասակարգմամբ առանձնանում են սրբավայր-մանրատնտեսների հետևյալ խմբերը:

ա) Եկեղեցիների, ավանդությունների հիմքի վրա առաջացած մանրատնտեսներ՝ Պրոքլաձառ, Սըժ Նրիստակ և այլն:

բ) Կրոնական ծեսերի և հավատքի այլ առարկաների հետ կապված մանրատնտեսներ՝ Մարգարիտայի խաչ, Միքայելյանց օջախ, Բուլվանց ճղաց, Ռոտարան, Յեր, Գիրին տիմչիլի, Ճոխտ խաչ, Խաչը, Տընչը, Մըտաղա խաչ և այլն:

գ) Սրբերի անուններով ծագած մանրատնտեսներ՝ Լուսավորչի, Չորաղու, Մատթեոսյան, Գր. Լուսավորչի, Սուրբ Վարդան, Ըստոնուն:

դ) Կրոնական շինություններ և հաստատություններ նշանակող մանրատնտեսներ՝ Լուսառ վանք, Յեխձ, Վանքը և այլն:

Եկեղեցիների ու ավանդությունների հիմքի վրա առաջացած մանրատնտեսներն առանձնանում են իրենց պատկերավորությամբ: Ժողովուրդն իր անապատ նրեակալության շնորհիվ յուրովի է գեղեցիկ ավանդություններ: Այսպես՝

Պրոքլաձառ — Մի ժամանակ այդտեղ ապրում էր մի խառնակյաց եպիսկոպոս և նրա նա նրկար խառնակությունից ու ճգնությունից հետո պատարագ է մատուցում շրջակայքի ծառերը պատվովում են՝ 3 անգամ կապնելով միմյանց իրենց գլուխները: Մի անգամ մի ջերմեանող հայ այդ ժամը տեսնելու համար գալիս է և խոստանում վանքին նվիրել իր հետ բերած մի ջորեքն ոսկին: Եպիսկոպոսը պատարագի ժամանակ սկսում է նրկմունել յետ արդյոք ոսկու հետ ջորին էլ պետք է նվիրի, թե ոչ, և այդ նրկմունությունից ողջույնի ժամանակ ծառերը չեն խոնարհում իրենց սաղաթթախիտ կատարները: Երբ ուխտավորը հայտնում է, թե ջորին էլ է տալիս, նաև այլ նվերներ, եպիսկոպոսը նախ է պատարագ մատուցում և հրաշքը կատարվում է:

Ինչպիսիք ծառ — Ըստ ավանդության նրե այս ծառի տակով անցկացվում է հազող նրեխան, հագն անցնում է, և հիվանդը բուժվում է:

Տընչը: Այս ծառի փշակը բացվել է կաթակից, որի մեջ տնդավորվում են 100 մարդ: Ըստ ավանդության այստեղ այս ծառի մոտ, հանգստացել են Մ. Մաշտոցը և Սահակ Պարթևը, որի պատճառով էլ ծառը սուրբ է համարվել:

Միքայելյան-մանրատնտեսների ստեղծման հիմքում ընկած են անվանակոչման հետևյալ մեղեդիները:

ա) ըստ անձնատնտեսների. այս դեպքում ժողովրդի՝ իր համար թանկ դեմքերի անունները հաճիրժացնելու ճգնումն է. առկա, նաև տվյալ ուխտատեղին հիմնադրողի անունը Օր: Հրաժանց սօրի, Նըրսիսյանց սօրի, Փայտունց խաչ, Մ. Վարդան յեխձ, Մաթևոսյան օջախ:

բ) ըստ անվանակոչվող օբյեկտների բնորոշ, անհատիչ առարկաների. եկեղեցին ըստ իր բարով է կառուցված անվանել են Լ'արմուր յեխձ, գյուղում եղած եկեղեցու կողքին (Թոհնա լիճ) կառուցվել է մի նոր սրբավայր, կոչել են Թագա սօրի, խաչքարը թփերի մեջ է Բոլն խաչ և այլն:

Սրբավայր-մանրատնտեսները խմբավորվում են քառակազմական հետևյալ խմբերում:

ա) մեծական հովիվով դրված — անք, — որն իր հոգնակերտ մասնիկներով գերդաստանի անուն օջախ՝ Միքայելյանց օջախ, Շրվիդունց օջախ, Տոգունց օջախ, Բըղձանց օջախ:

բ) մեծական հովիվով դրված — անք, — որն իր հոգնակերտ մասնիկով գերդաստանի անուն + սօրի, Պ. Մայունց սօրի, Նըրսիսյանց սօրի, Հրաժանց սօրի:

գ) մեծական հովիվով դրված — անք մասնիկով գերդաստանի անուն + ճղից՝ Ըսլանանց ճղից, Աղանց ճղից:

դ) հատկանիշ՝ նշող բառ + ինստատագատիչ դեր կատարող բառ (կրոնական բովանդակության բառ) Դիծի սօրի, Բանիստ խաչ, Գոհնել յեխձ, Թագա սօրի, Վրդի խաչ, Կարմիր ալետարան:

ե) անձնատնտեսների յեխձ, Մ. Վարդան յեխձ, Մ. Հովանես յեխձ, Մ. Գրիգորիս յեխձ, Ս. Միստ յեխձ:

Իմանատնտեսների այս խմբում որպես բաղադրիչ երբեմն հանդես են գալիս ինստատային այլ դաշտի պատկանող բառեր: Դրանք են

ա) ծառատնտեսներ՝ Յեր, Գիրին տիմչիլի, Ճոխտ կաղն, Կաղնե խաչ:

բ) խաչ բառը՝ Սօրիլն խաչ, Մըտաղա խաչ:

Մեծ տարածում ունեն այն մանրատեղանունները, որոնք առջև գում են քրիստոնեական ծիսակարգին: Այսպիսի մանրատեղանունները հիմնականում կազմված են խաչ, ամենաբարձր նահատակ, յիշեմ, ժամ, վանք, մատաղ, ուխտ և այլ բառերից: Օր. Կաթմիր ամենաբարձր, Յկոս վանքի, Էլքրթսուն խաչ, Ուղտարան, Կաղնի խաչ, Մրտաղա խութ, Պիծի նրիատակ:

Մանրատեղանունների մի առանձին խմատապիս խումբ են ներկայացնում դաշտանունները: Ռստ խմատապիս դասակարգման առանձնահատուկ են դաշտանունների հետևյալ խմբերը՝ այսովայ օբյեկտի որևէ հատկանիշի հետ անցվող անվանումներ՝ Գունել, բաղ, Լեն պատեմ, խնամած արտ, Էրկան թաղա, Հաչա սորան, Դավալու խութ, Կրնդակ ճուղգոր, Էրկան դարա, Միջ տափ և այլն:

բ) տվյալ օբյեկտի սեփականատիրոջ անվան հետ կապված մանրատեղանուններ՝ Ղազուն, դոքի, Մարդուն կալ, Էթամեն բաղ, Դշտմանաց տափ, խաչուն արտ, Բթանց չափար, վարդուն տղի, Դղարանց խելվան, Ղազուն հարթ, Բուղաղա վիղ և այլն:

գ) տվյալ օբյեկտի սեփականատիրոջ մասնագիտությունից, զբաղմունքից, անվանումից ածանցված մանրատեղանուններ. Տրվրաձեն տափ, Բուրուն կալ, Չարչու խրմատ, խրատուն կալ, վրդթըրեյին տափ, Չարանչուն տափ, Լըլեգին չափար, Չիլեգանց խրմատ, Բոխանց տան Թուփալին դուգ, Կլաչանց տօթը և այլն:

դ) Ղրևե մանրատեղանունից ածանցված մանրատեղանուններ՝ Կրթնալապուրին տօշ, Կուկուն տօշ, Դուգուն տակ, Իմիթման վրդ, Կոհակլեն յալ, Ագի կաղուն յալ, Կոհակլեն գունել, Դիքիխան հըղ, Դարաղըշաղա կալիք և այլն:

Դաշտանուններում մեծ թիվ են կազմում բաղադրյալ մանրատեղանունները: Բաղադրյալ դաշտանուններում հանդիպում են բառակապակցության հետևյալ եղանակները՝ որոշիչ - որոշյալ, հատկացուցիչ - հատկացյալ, Այսպիսի կապակցություններում որպես գերադասում անդամ հանդես են գալիս բաղ, արտ, տափ, հըղ, դաղա, հարթ, ծոյ, Թահիթ, կալ, պատակ, տղի, դուգ, խլվան, ճիղաց, կում, Կիլիմա, լաղ, բանդ, բաղ, ծոյ, վիղ, Դ ալ, խութ, լալա, դոքի, խրմատ, տօշ, ծրմակ, քոչ, ափար, գահման, գամի, ծալ, բառերը:

Որոշիչ-որոշյալ կառուցվածքի բաղադրյալ դաշտանուններում որպես ստորադաս անդամ հանդես են գալիս.

ա) անվաններ՝ Պըրնձի կալ, Պուլոր պուրն, Էրկան դարա, Լեն պատակ, Պատալ արտ, գունել, բաղ, Յկո, բանդ, Կրն թաղ, Նըրբ, թաղ:

բ) գոյական որոշիչներ՝ ախողական հոլովով Դղզան ավաբոր, Պոձկա ճըղգոր, Կիոքի քոչ, Գնաղուկ գամի, Ղազ բաղ և այլն:

բ) անվան հոլովով Էրկոլեն հըղ, Ծոթեն դարա, Կվին արտ, Խոգին փիթմա, Բիլանա դուգ, Մօշին բաղ, Հօտուն քոչ, Ղուսն բաղ, Սաբեն վրդ, Մօվեն հըղ, Խույին արտ, Մըլուն կալ, Կլուն արտ, Խույին յալ և այլն:

գ) ղերբայներ՝ Խանձած արտ, Էրած բաղ, Խաղ ընլի արտ և այլն:

Այսպիսի մանրատեղանուններում բաղադրիչների կապը հիմնականում ստորադասական է: Որոշիչ - որոշյալ կառույցները տվյալ մանրատեղանվան նկարագրություններն են՝ հիմնական հատկանիշի շնչատադրմամբ:

Հատկացուցիչ - հատկացյալ կառուցվածքի բաղադրյալ դաշտանուններում որպես հատկացուցիչ հանդես են գալիս

ա) անձնանուններ՝ Կլվլըրին կալ, Կարակինին բաղ, Բըցումեն բաղ, Սուն դուգ, Նիսիին տղի, Յիլիամեն յալ, Իսուն քոյօտ, Բախուն բաղ, Ըրունմեն չալա, Խուդուն բաղ, Անագունին բաղ և այլն:

բ) տոնմանուններ՝ Մազուն դոքի, Ծիրմանաց բաղ, Մատունց տափ, Ըղբալանց ծրմակ, Փաթունց չափար, Լըրմանաց վրդ, Չարչունց տօն, Հարթմունց գունել, Դղբարանց խելվան և այլն:

գ) անձնանիշ հատարակ անուններ՝ Շվխու հարթ, վրդթըրեյին տափ, Չաթանչուն տափ, Դղբալեն դարա, Թօրբեն խրմատ, Բոխանց տափ, Չարչու խրմատ, Թօրբեն դուգ, Խազունց բաղ, Կյօմօսյեն դարա, Խըրատուն կալ և այլն:

դ) այլ մանրատեղանուններ՝ Կթնալապուրին տօշ, Կոհակլեն յալ, Բարահարթի գունել, Դիքիխան հըղ, Ագի կաղուն յալ, Կուկուն տօշ, Իմիթման վրդ, Դարաղըշաղա կալիք և այլն:

Հատկացուցիչ-հատկացյալ կառույցներում ընդգծված է տվյալ օբյեկտի վերաբերությունը կամ պատկանելությունը:

Դաշտանուններում հանդիպող դաշտ խմատապիս խմբին պատկանող բառերն են՝ բաղ, արտ, տափ, դարա, կալ, պատակ, հարթ, տղի, դուգ, խլվան, ճիղաց, բանդ, վիղ, Դ ալ, թալա, դոքի, խրմատ, տօշ, ծրմակ, չափար, գահման, գամի, ծալ:

լեռնանուն կարող են դառնալ «վեռ» իմաստային դաշտին պատկանող բառերը: «Լեռ» բառային դաշտին պատկանող բառերից Մարտունու շրջանում ավելա են թուսլք, խույթ, քար, բլր՝ բլր՝ բլր, բլր՝ բլր, սար բառերը: Տարբերվում են լեռնանունների հետևյալ իմաստային խմբերը՝

ա) անձնանուններից կազմված լեռնանուններ՝ Տուդունց բլր՝, Արիականց բլր՝, Սալաթունց բլր: Բաբուն տոշ, Բվանա քար և այլն:

բ) որևէ արտաքին հատկանիշ արտահայտող բառից կազմված լեռնանուններ՝ Պուլլուր թումք, Բալալ խույթ, Կարսուր բլր՝, Ղաշա բլր՝, Դիբրգզկ, Բրկաթ, թումք, Ալի խույթ, Ջեքքար, Տոն քար, Դոսոյի քար և այլն:

գ) թռչնանուններից կազմված լեռնանուններ՝ Աղավու քար, Ղուզդունա բլր՝ և այլն [3]:

դ) այլ մանրատեղանուններից կազմված լեռնանուններ՝ Յիսծու խույթ, Մլ՞ժ պրաակա տոշ, Մարա ըլսալիրին տոշ, Կյնալսպուրին տոշ, Կուկուլն տոշ և այլն:

ե) ավանդությունների հիմքի վրա առաջացած լեռնանուններ՝

Լուսավորչի սար - Ավանդության համաձայն սարը Լուսավորչի է կոչվել Լուսիկի կամ Լուսինեի անունով: Նա ունեցել է 3 եղբայր: Երբ եղբայրները մահանում են, մեկին թաղում են Ամարասում, մյուսին՝ Նաչնաչում, երրորդին՝ Ղաշա սարում: Լուսիկն էլ խնդրում է հարազատներին, որ մահից հետո իրեն թաղեն մի այնպիսի տեղ, որտեղից նա կկարողանա հսկել եղբայրներին: Նրան թաղում են մի քաղանքում, որտեղից երևում են եղբայրների գերեզմանները:

Ծածարա - Ժայռը կնոջ տնար ունի երեխան գրկած և կրծքից ցուր է կախում: Ավանդությունն ասում է, թե մի անգամ մի հարս սկեսորից տանջված, երեխային գրկում, գնում է այդտեղ և խնդրում հիքսին, որ քար դարձնի իրեն ու երեխային: Այդ կնոջ խնդրանքը կատարվել է, կրծքից էլ ցուր է հոսել, ու ժայռը ուխտատեղի է դարձել ստնտու մայրերի համար:

Ռքակրհան - Այս ժայռի մասին պատմում են հետևյալը: Յոթ րույր ճանապարհ էին գնում և չպիտի հետ նայեին, որովհետև եթե մեկը շրջվեր, հետ նայեր, յոթն էլ քար պիտի դառնային: Փորը բույր չի համբերում, հետ է նայում, և յոթ րույրերը քար են դառնում, գոյանում է Ռքակրհան ժայռը:

Ըրկաթի թումք - Ըստ պոլտագիների բլուրն այսպես է կոչվել, որովհետև հնէաքաները այս բլրի ասեղնաքարներ կենտում ամրացրել են մի երկաթե եռանկյունի աշտարակների էլ այն ստացել է այս անվանումը:

Ըստ կազմության լեռնանունները հիմնականում բաղադրյալ են, կազմում են բառակապակցություններ, որտեղ բաղադրիչներից մեկն անպայման տեսականիշ բառ է:

Բառակապակցական մանրատեղանուններում բաղադրիչների կապը ստորադասական է, և նրանց միջև առկա են որոշիչ-որոշյալ, հատկացուցիչ-հատկացյալ շարահյուսական հարաբերությունները: Որոշիչ-որոշյալ կառուցվածքի լեռնանուններում որպես որոշիչ հանդես են գալիս.

1. ածականը՝

ա) որակական ածականներ՝ Պուլլուր պուլանը, Բալալ խույթ, Կապուտ բլր՝, Կարսուր քար, Ալի խույթ, Ըրկան քար, Ջեք քար, Պիծի թումք, Պուզտի քար և այլն:

բ) հարաբերական ածականներ՝ Պղնձի կալ, Ըրկաթ, թումք և այլն:

2. գոյականը՝

ա) ուղղական հոլովով՝ Տոն քար

բ) տրական հոլովով՝ Յիսծու խույթ, Օուխըլէրին տոշ, Կլլըլն խույթ, Բամուն խույթ և այլն:

Հատկացուցիչ-հատկացյալ կառուցվածքի մանրատեղանուններում որպես հատկացուցիչ հանդես են գալիս.

ա) անձնանիշ հասարակ գոյականներ՝ Փաշու պերթ, Բագին թումք և այլն:

գ) թռչնանուններ՝ Աղավու քար, Ղուզդունա բլր՝ և այլն:

ե) այլ մանրատեղանուններ՝ Մլ՞ժ պրաակա տոշ, Ղուզուն տոշ, Ղարա ըլսալիրին տոշ, Սորիկն խույթ, Կուկուլն տոշ և այլն:

Գրականություն

1. Ե. Լալայան, Երկեր, II, ՀՍՍՀԳԱ, 1988:
2. Մ. Բարխուդարյան, Արցախ, Եր., 1991:
3. А. Суперанская, Что такое топонимика, М.: Наука, 1985.

«Մերոց Մաշտոց» համալսարանի հայոց լեզվի, գրականության և լրագրության ամբիոն